

УДК 025.7/.9(477-25)

Світлана Польовик,
молодший науковий співробітник відділу
організації та використання документального фонду
Фонду Президентів України НБУВ

Специфіка документального фонду бібліотечно-архівної колекції "Фонд Президентів України"

В основу публікації покладено розкриття тематичної та типо-видової структури документально-інформаційних ресурсів бібліотечно-архівної колекції "Фонд Президентів України" Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Зроблено аналіз бібліотечного, архівного, музейного фондів та фонду електронних інформаційних ресурсів, що становлять систему документальних ресурсів Фонду Президентів України, з метою визначення основних тенденцій використання їхнього інформаційного потенціалу.

Ключові слова: бібліотечно-архівна колекція, документально-інформаційні ресурси, інформаційний потенціал, Фонд Президентів України.

Формування та функціонування інформаційного ринку впливає на роботу бібліотеки. Вона переглядає свої пріоритети, змінює соціальні функції. У ринкових умовах вони пов'язані з переорієнтацією бібліотеки на обслуговування не читача взагалі, а на задоволення попиту конкретного відвідувача, користувача, споживача або конкретної їхньої групи. Орієнтуючись на галузеву спрямованість інформаційних запитів, бібліотека формує спеціалізовані документальні фонди, які задовольняють інформаційні потреби відповідної категорії читачів, серед яких на сьогодні чільне місце займають представники органів державної влади. Для інформаційного забезпечення, насамперед, цієї категорії споживачів інформації в структурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — НБУВ) було створено спеціалізований документальний фонд — бібліотечно-архівну колекцію "Фонд Президентів України" (далі — ФПУ).

Закономірність створення ФПУ в структурі НБУВ зумовлена тим, що ця бібліотека є одним із найбільших в Україні центрів унікальних за змістом, різноманітних за типом і характером писемних джерел архівних та бібліотечних зібрань. Історичною передумовою заснування ФПУ слугувало введення в Україні одного з найважливіших інститутів сучасної політичної системи — інституту президентства. Проголошення України незалежною державою — прийняття Декларації про державний суверенітет — обумовило необхідність запровадження корінної реформи державної влади, і одним із таких кроків стало заснування інституту президентства, що було закріплено законами: "Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР" [2], "Про Президента Української РСР" [5], "Про вибори Президента Української РСР" [1]. Статус Президента як глави держави було проголошено Конституцією України, прийнятою 1996 р. Цього ж року, а саме 5 квітня, Президент України Л. Кучма підписав Указ "Про надання Центральної науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної", в якому другим пунктом зазначалось: "Заснувати в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Фонд Президентів України" [3]. Функціональні та організаційні питання ФПУ були визначені "Положенням про Фонд Президентів України", в якому ФПУ було визначено, як спеціальну бібліотечно-архівну колекцію з функцією інформаційного центру, "що забезпечує збирання, збереження та

запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя Президентів України" [4].

Серед основних завдань ФПУ — формування системи документально-інформаційних ресурсів, які достатньо мірою відображають історію, становлення та розвиток державотворення в Україні, розкривають зарубіжний досвід з цього питання та забезпечують інформаційні потреби користувачів на базі сучасної техніки та технології.

В основу формування документального фонду ФПУ, в першу чергу, було покладено зарубіжний досвід. Так, у США, як першій країні, де було засновано інститут президентства, з 1938 р. формуються президентські бібліотеки, які функціонально аналогічні ФПУ: у своїй більшості вони є інтегрованими документальними зібраннями меморіального характеру, покликани зберегти не лише історичну пам'ять про того чи іншого президента, а й відобразити певний історичний етап у державному житті.

Враховуючи зарубіжний досвід та сучасні тенденції до інтеграції інформаційних ресурсів, документальний фонд ФПУ — це систематизований комплекс документів, різних за своєю типо-видовою структурою, носієм інформації. ФПУ — це "зібрання документів на різних носіях інформації з історії, розвитку та функціонування інституту президентства певної країни, життя та діяльності президента цієї країни, епохи його президентства, що передбачає виявлення, збір, вивчення, наукову обробку документів, введення їх у освітній, науковий і культурний обіг шляхом організації у бібліотечний, архівний та музейний фонди" [7, с. 3].

Метою пропонованої статті визначено розкриття тематичної та видової структури документально-інформаційних ресурсів ФПУ для окреслення основних тенденцій їхнього використання. Тематика документів бібліотечно-архівної колекції ФПУ визначається "Профілем комплектування Фонду Президентів України", який регламентує науково обґрунтований відбір документів.

Основними тематичними розділами документального фонду ФПУ визначено такі:

- історія, теорія та функціонування президентської влади в суспільстві;
- історичні форми організації державної влади в Україні, життя та діяльність осіб, пов'язаних із реалізацією державної влади в Україні;

- державна, суспільно-політична діяльність, творчість і життя Президентів України, осіб, діяльність яких може бути так чи інакше пов'язана з реалізацією президентської влади в Україні, у тому числі президентів України, обраних політичними об'єднаннями діаспори, президентів Західноукраїнської Народної Республіки, Карпато-Української Республіки;
- становлення інституту президентства в Україні (історія президентської влади в Україні); конституційно-правові основи інституту президентства в Україні; правові аспекти, технологія та організація виборів Президента України, історія виборчих кампаній з виборів Президента України; організація роботи Адміністрації Президента України та інших органів і служб при главі держави; його взаємовідносини з органами законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевими органами влади та управління; президентська іміджологія та публік рилейшнз у президентській діяльності;
- досвід функціонування інституту президентства за кордоном, життя і діяльність президентів зарубіжних держав;
- державна символіка України та зарубіжних країн.

Щодо видової структури документального фонду бібліотечно-архівної колекції, то його складають: бібліотечний фонд (видання — твори друку), архівний фонд, музейний фонд (тривимірні об'єкти), фонд електронних інформаційних ресурсів (бази даних; електронні версії та копії документів; електронні документи — документи, які існують лише в електронній формі) [6, с. 3].

Бібліотечний фонд ФПУ становлять видання (твори друку). Щодо видової структури, то він комплектується такими документами:

- відповідно до цільового призначення: офіційними (законами, указами, постановами, розпорядженнями, рішеннями, програмами, інструкціями); науковими (монографіями, авторефератами дисертацій, тезами доповідей наукових конференцій, матеріалами конференцій, збірниками наукових праць); науково-популярними (науковими монографіями, нарисами, тематичними збірками, серіями, вибраними творами, оглядами); навчальними (підручниками, навчальними посібниками); громадсько-політичними; довідковими (енциклопедичними виданнями, словниками, довідниками); літературно-художніми (науковими — повними зібраннями творів); науково-популярними, масовими (окремими виданнями, збірниками, альманахами, антологіями, вибраними творами);
- відповідно до аналітико-синтетичного перероблення інформації: інформаційними, бібліографічними покажчиками тощо;
- відповідно до знакової природи інформації: текстовими, нотними, образотворчими (альбомами, фотоальбомами);
- відповідно до складу основного тексту: моновидаваннями, збірниками;
- відповідно до структури видання: серіальними, однотомними, багатотомними, зібраннями творів, вибраними творами;
- відповідно до періодичності видання: неперіодичними, періодичними, продовжуваними;
- відповідно до матеріальної конструкції видання: книжковими, журнальними, газетними;

- відповідно до обсягу: книгами, брошурами, листівками (політичного та агітаційного характеру);
- відповідно до тиражу: багатотиражними, малотиражними;
- відповідно до першого видання чи перевидання: першими (виданнями, що випускаються вперше), перевиданнями — доповненими, виправленими, переробленими, розширеними, стереотипними;
- виданнями, що друкуються на ознаменування будь-якого заходу чи особи: меморіальними (виданнями, що вийшли на ознаменування будь-якої особи), ювілейними (виданнями, приуроченими до ювілею будь-якої особи чи будь-якого заходу).

Особливе місце серед документів бібліотечного фонду ФПУ займає колекція видань з дарчими написами. До неї увійшли документи, різні за видовою структурою та тематикою. Визначальною ознакою видання в цьому контексті є наявність дарчого напису. Серед документів колекції ФПУ варто виділити видання з дарчими написами:

- Президенту України від: 1) вітчизняних адресатів, а саме: державних та політичних діячів, діячів культури та спорту, науковців, істориків та правознавців, а також пересічних громадян; 2) зарубіжних адресатів, зокрема, президентів інших держав, глав держав, відомих діячів політики, культури, науки, представників української діаспори, пересічних громадян та інших;
- на ім'я осіб, причетних до виконання Президентом України його державницьких обов'язків (наприклад, Глави Адміністрації Президента України);
- Президента України (прикладом є дарчий напис Президента України Фонду Президентів України на виданні "Подія історичної ваги" (К., 2001)).

Як свідчить практика, якість бібліотечного фонду визначається його повнотою, хронологічною структурою, ступенем відповідності означеній проблематиці. Як видно з видової структури бібліотечного фонду ФПУ, він увібрав видання всіх видів, без обмежень, якщо їхня тематика відповідає проблематиці, визначеній Предметно-тематичним рубрикаторм ФПУ. Хронологічні рамки представлених у фонді документів охоплюють період, починаючи з 1907 року, що свідчить про можливість глибокого та ґрунтового дослідження тематики, зокрема, питань становлення та функціонування інституту президентства як в Україні, так і за її межами. Безперечно, важливим моментом є й те, що до фонду, крім видань, що розкривають перебіг державотворчих процесів у світі, додаються документи суміжної тематики, що розширює можливість наукових досліджень. Адже аналіз процесів історичного та політологічного характеру неможливий без паралельного вивчення галузей, які так чи інакше пов'язані з питаннями політики. Паралельне вивчення історії, політології, права, а також дослідження впливу державотворчих процесів на розвиток соціальних інститутів та галузей народного господарства як в Україні, так і за рубежем, і є тією джерельною базою, яка може стати основою ґрунтового аналізу та знадобитись як науковцям у їхніх дослідженнях, так і представникам органів державної влади, зайнятим подальшою розбудовою нашої держави. Документальне забезпечення представників органів державної влади, як один із напрямів роботи ФПУ, реалізується шляхом формування оптимального за своїм складом бібліотечного фонду ФПУ, який, незважаючи на фінансові проблеми, намагаються комплектувати відповідно до вимог часу та запитів споживачів інформації.

Матеріали архівного фонду як складова частина документального фонду бібліотечно-архівної колекції ФПУ ма-

ють наукове та історичне значення. Їхня тематика відповідає тій, що визначена "Профілем комплектування Фонду Президентів України". Щодо видової структури, то архівний фонд ФПУ формується:

- рукописами (листами, листівками, телеграмами, чернетками тощо);
- машинописними документами (створеними нанесенням знаків письма за допомогою друкарської машинки);
- відео-, кінофотофонодокументами;
- фотодокументами: фотопозитивами, фотонегативами, фотоальбомами;
- фонодокументами: грамплатівками, магнітними фонограмами (касетами);
- копіями архівних документів.

Безперечно, що найбільшу історичну та наукову цінність становлять копії архівних документів офіційної діяльності Президента України та осіб, причетних до державної влади в Україні. Серед них варто назвати копію "Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України" (1995), копію "Присяги Л. Д. Кучми про вступ на посаду Президента України" (від 30 листопада 1999 р.) та копію "Свідоцтва про вступ Л. Д. Кучми на пост глави держави" (від 30 листопада 1999 р.).

Окрема частина архівного фонду ФПУ — колекція листів, листівок та телеграм, надісланих на ім'я Президента України з нагоди державних, релігійних свят, дня його народження від вітчизняних та зарубіжних державних, політичних, громадських діячів, представників науки, культури, освіти та пересічних громадян. Серед адресантів варто виділити:

- президентів та глав інших держав;
- державних, політичних, громадських діячів зарубіжжя;
- вітчизняних державних, політичних та громадських діячів;
- пересічних громадян України та зарубіжжя.

Крім історичної та наукової цінності, названі документи мають ще й естетичний зміст, адже виконані вони в досить нетрадиційному оригінальному жанрі. Відповідно, представлення архівних матеріалів на виставкових експозиціях як ФПУ, так і НБУВ викликає неабиякий інтерес у відвідувачів.

Серед документів архівного фонду варто виділити й колекцію фотоальбомів і фотопозитивів (професійних та аматорських), які розкривають окремі події з життя Президента України, що пов'язані з його державницькою діяльністю (наприклад, висвітлюють перебування Президента України на Вінниччині, Дніпропетровщині, на Чорноморському суднобудівному заводі, в Донецькому національному університеті, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Софіївському дендропарку, розкривають сторінки офіційних візитів до США, Вірменії, Туркменістану тощо).

Якщо інтеграція бібліотечного та архівного фонду має багаторічні традиції (прикладом є НБУВ), то поєднання в бібліотечній структурі паперових документів та тривимірних, тобто музейних, було зроблено в Україні вперше.

Як свідчить зарубіжний досвід, поєднання в одній структурі бібліотечного, архівного та музейного фондів має ряд переваг над "однovidними" документальними зібраннями. Для президентських бібліотек США, які вже давно практикують подібний досвід — це, насамперед, представлення життя та діяльності президента не лише на документальній основі, а й на візуальному рівні, шляхом організації виставок, на яких демонструються роботи митців (як професіоналів, так і аматорів), які через творчість передають своє

бачення особи президента. Аналогічну мету ставить перед собою і ФПУ, формуючи фонд музейних документів, який складають такі тривимірні об'єкти (експонати):

- меморіальні (музейні документи, які стосуються особи Президента України);
- зображувальні (твори образотворчого мистецтва, які були подаровані Президенту України, Адміністрації Президента України чи іншим службам при Президенті України), а саме: графіка (рисунок, гравюри), живопис, твори декоративно-прикладного мистецтва, скульптури, твори нумізматики.

На сьогодні музейний фонд ФПУ нараховує близько тисячі документів, частина яких представлена на постійно діючій виставці в читальному залі ФПУ. Серед творів образотворчого мистецтва, подарованих Президенту України, варто виділити "Портрет Л. Д. Кучми", вишитий шовком (автор Л. Шустерман), серед подарунків із далекого зарубіжжя — знак "Ключ від Токіо", мініатюрне видання Конституції Королівства Іспанії тощо.

Безперечно, музейний фонд має великий інформаційний потенціал і є незамінним джерелом інформації для користувачів, які цікавляться живописом, скульптурою, декоративно-прикладним мистецтвом, фотографією тощо. Крім того, музейний фонд є великою пізнавальною цінністю для істориків, мистецтвознавців, дослідників.

Серед недоліків музейного фонду хотілося б назвати тематичну обмеженість музейних експонатів, серед яких основний масив становлять подарунки Президенту України. Можна взяти за приклад президентські бібліотеки США, які являють собою цілий комплекс, що відображає життя Президента США від раннього дитинства до закінчення ним президентських повноважень і включає, крім подарунків главі держави, прості предмети щоденного побуту.

Звичайно ж, вагомою складовою документального фонду ФПУ є фонд електронних інформаційних ресурсів. Сьогоднішній попит на інформацію ставить свої вимоги до структур, які здійснюють інформаційне забезпечення. Тож відповідаючи вимогам часу, а саме максимально оперативному задоволенню читачького попиту на документи та інформацію, ФПУ формує фонд електронних інформаційних ресурсів, до складу якого входять:

- бібліографічна база даних "Інститут президентства";
- фактографічні бази даних "Президенти країн світу" та "Президент України: хроніка подій";
- повнотекстова база даних "Президент України: послання, звернення, доповіді, виступи, заяви, статті, листи, інтерв'ю, прес-конференції, привітання, співчуття".

Розкриваючи зміст названих баз даних, варто зазначити, що традиційною для бібліотечної практики є бібліографічна база даних "Інститут президентства", до якої входять анотовані бібліографічні відомості про книгу або статтю як з періодичного, так і неперіодичного видання. Найбільша за обсягом представленої в ній інформації, бібліографічна база даних містить інформацію про становлення та функціонування інституту президентства як в Україні, так і за рубежом.

Фактографічна база даних "Президенти країн світу", оперативно реагуючи на зміни, що відбуваються у зарубіжних країнах, надає у користування фактографічні відомості про ті з них, які мають інститут президентства, розкривають хід та результати президентських виборів та містять відомості, як про нині діючих, так і про екс-президентів ряду країн.

Електронна версія прямої мови Президента України, представлена читачам у повнотекстовій базі даних "Президент України: послання, звернення, доповіді, виступи, заяви,

статті, листи, інтерв'ю, прес-конференції, привітання, співчуття", є одним із найбільш інформативних ресурсів для забезпечення запитів представників владних структур.

Загалом, фонд електронних інформаційних ресурсів своїм оптимальним та оперативним наповненням слугує, насамперед, інформаційному забезпеченню представників органів державної влади. Бібліографічна інформація та аналітичні матеріали, підготовлені на основі інформаційного потенціалу фонду електронних інформаційних ресурсів, у свою чергу, сприяють ефективному функціонуванню влади.

Підсумовуючи все викладене, варто зазначити, що документальний потенціал ФПУ є унікальним, оскільки дає змогу задовольнити різнобічні запити читачів, надавши їм інформацію, як на традиційних для бібліотеки носіях інформації, так і на новітніх. Крім того, документальний фонд ФПУ акумулюється не лише в галузі політології, історії та права, а й розрахований на мистецтвознавців, адже пропонує їм унікальні колекції архівного та музейного фондів із показом їх на виставкових експозиціях як у читальному залі ФПУ, так і у виставкових залах НБУВ. Загалом, ефективність діяльності ФПУ щодо забезпечення інформаційних запитів користувачів інформацією багато в чому визначається інтегральною документально-інформаційною системою, що й обумовлює підвищену інформаційну цінність фонду та розширює читачий контингент. Таким чином, можна стверджувати, що бібліотечно-архівна колекція "Фонд Президентів України" — це складна динамічна система документальних ресурсів, що потребує комплексного ґрунтового дослідження, для проведення якого необхідно:

- проаналізувати процес формування системи документальних фондів ФПУ;
- відпрацювати напрями взаємодії документального фонду ФПУ з документальними ресурсами спеціалізованих термінальних документальних систем (музеїв, архівів);
- розробити пропозиції щодо використання документів ФПУ.

Бібліотечно-архівна колекція "Фонд Президентів України", яка виконує функції і науково-дослідної установи, ставить собі за мету не лише розроблення та вивчення історичної спадщини для залучення до наукового, соціального та культурного обігу якомога більшої кількості інформації з питань державотворення в Україні та за рубежом, а й широку інформаційну діяльність, для чого планує проведення наукових досліджень з вивчення читачького попиту на документи тематики ФПУ та формування документального фонду у відповідності із запитом споживачів інформації. Отже, завдання ФПУ — не лише формування та збереження документального фонду, а й розроблення нових форм і методів доведення інформації до споживача. Формуючи доку-

ментальний фонд, ФПУ прагне створити комфортне середовище, як сукупність найсприятливіших умов обслуговування користувачів. Одним із основних завдань ФПУ на сучасному етапі є перехід від традиційних форм до комплексного бібліотечно-обслуговування, завдяки поєднанню бібліотечно-інформаційного сервісу як у традиційному, так і в автоматизованому режимі.

Список використаної літератури

1. *Про вибори* Президента Української РСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1991. — № 33. — Ст. 448.
2. *Про заснування* поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1991. — № 33. — Ст. 445.
3. *Про надання* Центральній науковій бібліотеці України імені В. І. Вернадського статусу національної : Указ Президента України від 5 квіт. 1996 р. № 244/96 // Збірник указів Президента України / Адміністрація Президента України. — Вип. 2 (квіт.—черв. 1996 р.). — К., 1996. — С. 19.
4. *Про Положення* про Фонд Президентів України : Указ Президента України від 11 жовт. 1996 р. № 936/96 // Збірник указів Президента України / Адміністрація Президента України. — Вип. 4. Ч. 1 (жовт.—листоп. 1996 р.). — С. 41—47.
5. *Про Президента* Української РСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1991. — № 33. — Ст. 446.
6. *Чепуренко Я. О.* Система документопостачання бібліотечно-архівної колекції "Фонд Президентів України" / Я. О. Чепуренко // Бібліотечний вісник. — 2003. — № 3. — С. 2—7.
7. *Чепуренко Я. О.* Фонд Президентів України як бібліотечно-архівна колекція / Я. О. Чепуренко // Бібліотечний вісник. — 2002. — № 4. — С. 2—11.

В основе публикации — раскрытие тематической и типо-видовой структуры документально-информационных ресурсов библиотечно-архивной коллекции "Фонд Президентов Украины" Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Проведен анализ библиотечного, архивного, музейного фондов и фонда электронных информационных ресурсов, составляющих систему документальных ресурсов Фонда Президентов Украины, с целью определения основных тенденций использования их информационного потенциала.

The paper is devoted to the disclosure of the thematic and species-typical structure of documentary information resources of library and archival collection of The Fund of Presidents of Ukraine of The Vernadsky National Library of Ukraine. The library, archives, museum fund and electronic information resources that constitute the system of documentary resources of The Fund of Presidents of Ukraine are analyzed to identify the main trends information potential thereof.

Матеріал надійшов у редакцію 12 квітня 2010 року